

فصلنامه راهبرد دفاعی، سال یازدهم، شماره ۴۲، تابستان ۱۳۹۲

فرماندهی معظم کل قوا: مهم‌تر از توان مادی، معنویت است؛ یعنی روحیه و ایمان و عشق به مسئولیت و تلاش جان‌فشانانه و فداکارانه در این راه... (۱۳۷۰/۵/۹)

بررسی نقش روحیه در دفاع مقدس و جنگ آینده

مصطفی خودسیانی^۱ و اسماعیل خان‌احمدی^۲

تاریخ دریافت: ۹۲/۳/۸

تاریخ پذیرش: ۹۲/۴/۲۹

چکیده

موضوع نقش روحیه در دفاع مقدس و جنگ آینده که از منظر فرماندهان عالی جنگ مورد بررسی قرار گرفته از یک سو متأثر از پیچیدگی صحنه نبرد در بهره‌گیری از فرصت‌ها و ظرفیت‌های مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در موفقیت نبرد و از سوی دیگر متأثر از پیچیدگی شرایط، فراوانی متغیرها، تنوع تهدیدها، وجود چالش‌های (فرا منطقه‌ای، منطقه‌ای و داخلی) در گرفتن تصمیم‌های فرماندهان می‌باشد. نظر به نقش روحیه در نبرد از منظر آموزهای دینی و اثبات فرضیه‌ها از سوی جامعه آماری، محققان براین باورند که با نهادینه شدن روحیه در سازمان، ظرفیت پنجگانه (مقابله با تهدیدهای سخت، نیمه‌سخت، نرم، عمق‌بخشی داخلی و عمق‌بخشی خارجی) برای نظام سیاسی اسلام شکل خواهد گرفت. همچنین در راستای نهادینه شدن نتایج، در مبحث نهایی پیشنهادهایی ارائه شده است.

واژگان کلیدی: دفاع مقدس، جنگ آینده، روحیه، نیروی انسانی، توان رزمی.

۱. کارشناس ارشد مطالعات دفاعی استراتژیک EMAIL: FKHODSIANI@GMAIL.COM

۲. دانشجوی دکتری دانشگاه دفاع ملی و عضو هیئت علمی دانشگاه امام حسین^(ع) e.khanahmadi@chmail.ir

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

جنگ، پدیده‌ای اجتماعی است که قدمت آن به قدمت حیات بشر می‌رسد. شکل‌گیری این پدیده، متأثر از ویژگی‌های انسان همچون عقل، تفکر، تدبیر، تصمیم‌گیری، تمایل‌ها و ... می‌باشد. مبانی دینی، جنگ را حرکتی عظیم زندگی بشر تلقی نموده و شکل‌گیری آن را متأثر از اعتقادات و گرایش‌های انسان می‌داند که گرایش‌های بالا منجر به شکل‌گیری دو جبهه حق و باطل در طول تاریخ گردیده است. قرآن کریم این دو جبهه و هدف‌های راهبردی آنها را چنین تبیین نموده است: «جبهه حق»: خدا دوست کسانی است که ایمان آورده‌اند و ایشان را از تاریکی‌ها (کفر) به سوی روشنایی (ایمان) هدایت می‌کند. «جبهه باطل»: و آنان که کفر ورزیدند، دوستانشان گردن‌کشانند، آن طاغوت، کافران را از روشنایی به سوی تاریکی‌ها (گمراهی) بیرون می‌آورند...» (سوره مبارکه بقره، آیه ۲۵۷). حضرت علی^(ع) این صف‌بندی را چنین تبیین می‌فرماید: «... حق و باطل همیشه در پیکارند و برای هر کدام طرفدارانی است...» (فیض‌السلام، ۱۳۶۶، خطبه ۱۶: فراز ۵). صاحب‌نظران مکاتب، شکل‌گیری این پدیده را متأثر از عوامل مختلفی می‌دانند که در بعضی موارد، باعث مشروعیت بسیاری از جنگ‌ها در جهان گردیده است. هراکلیتوس، جنگ را از مظاهر قانون حاکم بر جهان می‌داند و معتقد است: «جنگ، سرچشمه و زائیده و فرمانروایی وجود است، قانون همگانی است و بنابراین، بیدادگری نیست و ضرورتی است که هستی بی آن، پایدار نمی‌ماند.» (خراسانی، بی‌تا: ۲۵۰). نیچه، جنگ را عصاره تمدن و مدنیت می‌داند و معتقد است: «جنگ و شهامت، خالق پدیده‌های عظیم‌تری از عشق به ممنوع هستند. جنگ، آزمون نیکوکاری است؛ به عبارتی تنها کنکور بی‌طرف و عادلانه و در حقیقت شاید یگانه رقابت پندار است» (بوتول، ۱۳۳۸: ۱۶). نظر به جایگاه خطیر جنگ، قرآن کریم، رهبران نظام اسلامی و مسلمانان را چنین خطاب می‌کند: «...آماده کنید برای کارزار با

ایشان هر چه می‌توانید از نیروی انسانی و اسبان که بترسانید با آن، دشمنان خدا و دشمنان خود را ...» (قرآن کریم، سوره انفال: آیه ۶۰) بر همین اساس حضرت علی^(ع) خطاب به مردم و کارگزاران حکومتی خود می‌فرماید: «... برای جنگ آماده شوید و سازوبرگ نبرد مهیا دارید که آتش جنگ، فروخته شده و شعله آن بالا گرفته است ...» (خان‌احمدی، ۱۳۹۱: ۱۷۱) براساس نقش حیاتی این پدیده در زندگی انسان، حضرت علی^(ع) مأموریت و جایگاه نیروهای مسلح را چنین با اهمیت ترسیم می‌نماید: «... اما لشکرها، به فرمان خدا دژهای استوار رعیت‌اند و زینت والیان. دین به آنها عزت یابد و راه‌ها به آنها امن گردد و کار رعیت جز به آنها استقامت نپذیرد» (خان‌احمدی، ۱۳۹۱: ۱۸۱). تحقق هدف‌های این پدیده و نقش آن در زندگی بشر، طراحان و هدایتگران صحنه نبرد را بر آن داشت تا از ظرفیت موجود در راستای کسب موفقیت، حداکثر بهره‌برداری را نمایند. نگاهی اجمالی به تاریخ جنگ، گویای این واقعیت است که موفقیت در جنگ به‌عنوان یک پدیده که عزت و ذلت یک جامعه را محقق می‌سازد، متأثر از عوامل متعددی از جمله ایمان، انگیزه، فرماندهی، روحیه و ... می‌باشد. صاحب‌نظران حوزه جنگ و دفاع بر این باورند که تنها اجرای صحیح راهکنش‌های (تاکتیک‌های) آفندی منجر به پیروزی نمی‌گردد، بلکه در یک تجزیه و تحلیل کلی می‌توان گفت موفقیت در جنگ با میل به پیروزی محقق خواهد شد. این میل به پیروزی، منبع عظیم قدرت در فرایند نبرد است. میل به پیروزی یعنی شجاعت، شهامت، شایستگی، جسارت و مهارت (دانشگاه امام حسین^(ع)، ۱۳۷۸: ۱۴). این میل به پیروزی در دو سطح باید تجلی یابد تا هدف‌ها محقق شوند: در رزمنده؛ که باید انگیزه یک شلیک به سمت دشمن و برداشتن یک قدم به جلو را داشته باشد و دیگری فرمانده؛ که باید از دو ویژگی منحصر به فرد، قدرت گرفتن تصمیم قاطع و انعطاف فکری کامل در طرح‌ریزی، واپایش (کنترل) و هدایت جنگ برخوردار باشد.

نظر به نقش روحیه عالی (میل به پیروزی) در موفقیت در نبرد، حضرت علی^(ع) خطاب به عثمان ابن حنیف یکی از فرماندهان لشکر خود می‌فرماید: «... و به پایمردی آنکه مطیع توست، از آنکه به یاریت بر نمی‌خیزد، بی‌نیاز باشی؛ زیرا آنکه به اکراه همراه تو به نبرد می‌آید، غیبت او بهتر از حضور اوست و در خانه نشستنش، بهتر است از به یاری برخاستن ...» (دشتی، ۱۳۸۳، نامه ۴: فراز ۲). روحیه، مهم‌ترین عامل توان رزم و یکی از اصول پیروزی در همه جنگ‌ها محسوب می‌شود. از نگاه معصوم، رهبران الهی و سایر صاحب‌نظران راهبردی از جمله سان تزو، کلاوزویتس، ناپلئون، مونته‌گمری، فیلدمارشال و ... قوای روحی در رزم، مهم‌تر از قوای جسمانی است. روحیه یک حالت تمایل یا واکنش روانشناختی است که با ویژگی‌های مانند خُلق بالا، عاطفه مثبت، اعتماد به خود، حمیت گروهی، تمایل زیاد برای به سامان رساندن مأموریت‌های سازمان، ... مشخص می‌شود (Labuc, 1991). به تعبیر میننگ، روحیه، نوعی آمادگی داوطلبانه، متهورانه و شجاعانه است که با حمیت، اعتماد به نفس، شجاعت و نشاط مشخص می‌شود (Manning, 1999). روحیه قوی به جنبه شخصیتی متأثر از هنجارهای فردی و خانوادگی، به همکاری جمعی متأثر از نهادهای فرهنگی، اجتماعی، آموزشی و تاریخی اشاره دارد. روحیه ملی و مردمان یک کشور در باورها، اعتقادات، ارزش‌ها و فرهنگ ملی و عمومی کشورها ریشه عمیق دارد و روحیه جنگی نیز از این قاعده مستثنی نیست و در نگرش فرهنگ دفاعی یک کشور ریشه دارد. نظر به روحیه فردی و ملی ملت حماسه‌ساز ایران در دفاع مقدس، حضرت امام^(ره) می‌فرماید: «من به جرأت مدعی هستم که ملت ایران و توده میلیونی آن در عصر حاضر بهتر از ملت حجاز در عهد رسول... (ص) و کوفه و عراق در عهد امیرالمؤمنین و حسین ابن علی صلوات... و سلامه علیهما می‌باشند؛ آن حجازی که در عهد رسول... (ص) مسلمانان نیز اطاعت از ایشان نمی‌کردند و به جبهه نمی‌رفتند که خداوند تعالی در سوره توبه با آیاتی آنها را توبیخ فرمود و وعده عذاب داده است ... و ما امروز می‌بینیم که ملت ایران از قوای مسلح نظامی و انتظامی و سپاه

بسیج تا قوای مردمی از عشایر و داوطلبان و از قوای در جبهه‌ها و مردم در پشت جبهه با کمال شوق و اشتیاق چه فداکاری‌ها می‌کنند و چه حماسه‌ها می‌آفرینند ... و اسلام باید افتخار کند که چنین فرزندان تربیت نموده و ما هم مفتخریم که در چنین عصری و در پیشگاه چنین ملتی می‌باشیم» (امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸: ۲۳-۲۲). از مطالب بالا چنین استنباط می‌شود که روحیه حماسی رزمندگان، بی‌بدیل‌ترین عامل برای راندن تهدیدها، فشارها و فائق آمدن بر دشمنان پُرشمار و مجهز به تجهیزات و فناوری‌های نوین است. این واقعیت در قرآن کریم چنین تبیین شده است: «... چه بسا گروهی بس اندک که پیروز شده‌اند بر گروهی بسیار...» (قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۲۴۹). نقش این عامل به‌عنوان جبران‌کننده برتری توان رزم در خطاب حضرت علی^(ع) به خلیفه دوم در نبرد سپاه اسلام با سپاه ایران که در چند مرحله متحمل شکست سختی شده بود، چنین تبیین شده است: «... در باب شمار بسیارشان، ما در گذشته هرگز به پشتگرمی انبوهی سپاه نمی‌جنگیدیم، به یاری و مدد خداوند بود که می‌جنگیدیم...» (دشتی، ۱۳۸۲: خطبه ۱۴۶: فراز ۸). نقش این عامل در ارتقای توان رزم سپاه اسلام را علامه امین در اعیان الشیعه چنین نقل کرده است: «... ما در عصر پیامبر با بسیاری سپاهیان نمی‌جنگیدیم، بلکه تنها با بینش و بصیرت به نبرد با دشمنان بر می‌خاستیم...» (امین، ۱۴۰۶ه.ق، مجلد سه: ۷۷). علامه مجلسی در روایتی از حضرت علی^(ع) نقش روحیه در توان رزم را چنین نقل می‌کند: «... نبرد با فزونی نیست، بلکه با بصیرت و بینش کامل است...» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۵۵) و بر مبنای این روحیه حماسی است که حضرت امام^(ره) در چشم‌انداز دفاعی نظام اسلامی در پیام به حجاج بیت‌الله الحرام می‌فرمایند: «...من با اطمینان می‌گویم، اسلام، ابرقدرت‌ها را به خاک مذلت می‌نشانند. اسلام موانع بزرگ داخل و خارج محدوده خود را یکی پس از دیگری بر طرف و سنگرهای کلیدی جهان را فتح خواهد کرد...» (سپاه، ۱۳۸۲: ۴۴). نقش این عامل در موفقیت صحنه نبرد را فرماندهی معظم کل قوا در دیدار اعضای مجلس خبرگان چنین بیان می‌کنند: «... یکی از مسائل مهم، مسئله تقویت

روحیه است... این جزو وظایف ماست. تقویت روحیه جزو چیزهایی است که از وظایف اصلی ماست... این جزو چیزهایی است که باید هیچ وقت این را فراموش نکنیم...» (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۶/۲۵). معظم‌له نقش این عامل در دفاع از دستاوردها را چنین مورد تأکید قرار می‌دهند: «...امروز نیز جوانان ما با روحیه و حماسه‌ای شورانگیز، مهبای دفاع از دستاوردهای انقلاب اسلامی اند...» (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۱۱/۱۷) نظر به نقش حیاتی این عامل در موفقیت رزم، معظم‌له نیروهای مسلح را چنین توصیه می‌فرمایند: «...بالا بردن آمادگی‌های رزمی خودتان تا آنجایی که به دست شماست، یعنی حفظ و ارتقای روحیه...» (بیانات امام خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۱/۱۵) با توجه به مطالب بالا، موضوع این نوشتار «بررسی نقش روحیه در دفاع مقدس و جنگ آینده» می‌باشد.

۱-۲. اهمیت و ضرورت تحقیق

۱-۲-۱. تأکید قرآن کریم مبنی بر اینکه «... و اگر باشد از شما بیست تن شکیا (در معرکه کارزار) پیروز خواهند شد بر دویست تن (از دشمنان) و اگر باشد از شما صد تن پیروز شوند بر هزار تن از آنان که کفر ورزیدند، به واسطه آنکه ایشان گروهی اند که نمی‌فهمند...» (قرآن کریم، سوره انفال: آیه ۶۵).

۱-۲-۲. تأکید حضرت علی^(ع) مبنی بر اینکه «... در باب شمار بسیارشان، ما در گذشته هرگز به انبوهی و پشتگرمی سپاه نمی‌جنگیدیم، به یاری و مدد خداوند جنگ می‌کردیم...» (دشتی، ۱۳۸۲، خطبه ۱۴۶: فراز ۸).

۱-۲-۳. تأکید حضرت امام^(ره) مبنی بر اینکه «در هنگام نبرد مجال پرداختن به همه جهات قوت‌ها، ضعف‌ها، طرح‌ها و برنامه‌ها و در حقیقت ترسیم راهبرد دفاع همه‌جانبه^۱ نبوده است، اما در شرایط عادی باید با سعه‌صدر به دور از حُب و بُغض‌ها به این مسئله پرداخت» (مرندی، ۱۳۸۰: ۱۵۰).

۴-۲-۱. تأکید فرماندهی معظم کل قوا مبنی بر اینکه «ملت ایران در میان تحریم همه‌جانبه، به‌خصوص تحریم تسلیحات و تجهیزات جنگی، در غربت کامل، با اتکا به ایمان خود، ایمان جوانان خود، شجاعت و دلیری نیروهای مسلح خود توانست این دشمن متکی به کوه سلاح و تجهیزات را شکست دهد و هزینه‌هایی که این همه بر سر رژیم طاغوت ریختند را باطل کند...» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۸/۱۹).

۴-۲-۵. تأکید اصول پایه نیروهای مسلح مبنی بر اینکه «...در نظام جمهوری اسلامی قوام اصلی نیروهای مسلح بر سرمایه انسانی استوار است... وجود نیروی انسانی با انگیزه، مؤمن، شهادت‌طلب، با کیفیت و کارآمد به‌عنوان مهم‌ترین عامل انگاشته می‌شود...» (ستادکل ن.م، ۱۳۸۷: اصل یازدهم).

۳-۱. پرسش‌های تحقیق

۳-۱-۱. روحیه در دوران دفاع مقدس با چه شاخص‌هایی موفق به تحقق هدف‌های جنگ گردید؟

۳-۱-۲. با توجه به پیچیدگی جنگ آینده، روحیه با چه شاخص‌هایی موفق به تحقق هدف‌ها می‌گردد؟

۴-۱. فرضیه‌های تحقیق

۴-۱-۱. بین عامل روحیه و تحقق هدف‌ها در دفاع مقدس رابطه معنی‌داری وجود دارد.

۴-۱-۲. بین عامل روحیه و موفقیت در جنگ آینده، رابطه معنی‌داری وجود دارد.

۵-۱. پیشینه تحقیق

در مطالعه‌های اکتشافی انجام شده، فعالیت پژوهشی با عنوان نقش روحیه در دوران دفاع مقدس و جنگ آینده یافت نشد، اما بخشی از فعالیت‌های پژوهشی انجام شده مرتبط با موضوع، به شرح زیر است:

۱-۵-۱. مقاله‌ای با عنوان «عوامل و روش‌های روحیه حماسی در دوران دفاع مقدس» به قلم دکتر علی محمد نائینی. در این اثر، ضمن ارائه تعاریفی از روحیه حماسی، عوامل آن، باورهای دینی مردم، رهبری الهی حضرت امام خمینی^(ره)، فرهنگ و نمادهای عاشورایی و نگرش مردم نسبت به دشمن، مدیریت تبلیغات جبهه و جنگ معرفی شده است و از خطابه و سخنرانی، رسانه ملی، مطبوعات و تولیدهای هنری و ادبی به عنوان ابزار و روش‌های آن نامبرده شده است، این مقاله در شماره ۲۷ فصلنامه راهبرد دفاعی، پذیرش و چاپ شده است (نائینی، زمستان ۱۳۸۸: ۳۵-۱).

۱-۵-۲. مقاله‌ای با عنوان «مقدمه‌ای بر ابعاد و ماهیت روحیه حماسی» به قلم دکتر محمدحسین الیاسی و علی محمد نائینی. در این نوشتار با ارائه تعاریفی از روحیه حماسی، به روحیه به‌منزله یکی از عوامل بنیادی مؤثر در غلبه دینداران بر دشمنانشان نگریسته شده است. در این نوشتار، ابعاد، ماهیت، الگوها و شاخص‌ها مورد مذاقه قرار گرفته است. این مقاله نیز در شماره ۲۷ فصلنامه راهبرد دفاعی، پذیرش و چاپ شده است (الیاسی، زمستان ۱۳۸۸: ۶۳-۳۷).

۱-۵-۳. مقاله‌ای با عنوان «عوامل تقویت و کاهش روحیه دفاعی» به قلم نعمت‌ا... سلیمانی و همکاران. در این نوشتار، روحیه دفاعی از عناصر تعیین‌کننده موفقیت در هر تلاش بازدارنده یا دفاع در برابر تهدیدهای خارجی و داخلی معرفی شده است. در این اثر، ضمن تحلیل ارتباط روحیه دفاعی و پرخاشگری، عوامل مؤثر بر تغییرات روحیه دفاعی مورد بررسی قرار گرفته است. این اثر نیز در شماره ۲۷ فصلنامه راهبرد دفاعی پذیرش و چاپ شده است (سلیمانی، زمستان ۱۳۸۸: ۹۸-۶۶).

۱-۵-۴. مقاله‌ای با عنوان «نقش روحیه در توان رزم» به قلم محسن مرادیان. در این اثر، محقق به ارائه تعاریفی از روحیه و عناصر تعیین‌کننده روحیه با هدف شناخت نقش روحیه در توان رزم و جایگاه آن در معادله‌های لاینچستر می‌پردازد. این تحقیق با روش اسنادی و با رویکرد زمینه‌ای و همبستگی انجام شده است. در نتایج حاصل از این تحقیق، روحیه

به‌عنوان مهم‌ترین عامل در قدرت نظامی کشورها تعیین شده است. این اثر نیز در شماره ۲۷ فصلنامه راهبرد دفاعی به چاپ رسیده است (مرادیان، زمستان ۱۳۸۸: ۱۶۰-۱۳۰).

۵-۵-۱. مقاله‌ای با عنوان «نقش عوامل معنوی در جنگ‌های عصر رسول خدا(ص)» به قلم دکتر اصغر قائدان. در این نوشته به مهم‌ترین عوامل معنوی مؤثر در جنگ‌های عصر پیامبر(ص) شامل آرمان و ایدئولوژی، روحیه، ایثار، اخلاص، شهادت‌طلبی، توکل، استقامت و پایداری، و شوق و حمیت (انگیزه) پرداخته شده است. در این نوشتار، عوامل معنوی در جنگ‌های عصر پیامبر(ص) از عوامل اساسی و تأثیرگذار در پیروزی‌های نظامی معرفی شده است. این اثر در شماره ۲۰ فصلنامه حصون به چاپ رسیده است (قائدان، ۱۳۸۸).

۶-۵-۱. مقاله‌ای با عنوان «باورها و رفتارهای متعالی» به قلم عزت... معتمد. این اثر به مؤلفه‌های رفتارهای متعالی از جمله ایمان به خدا، اطاعت و بندگی خدا، حق‌مداری، ولایت‌محوری، شناخت وظیفه و عمل به تکلیف، جهاد و مبارزه با باطل، ایثار، استقامت و شکیبایی و در نهایت، آراستگی به کمال‌های اخلاقی پرداخته است و چنین نتیجه‌گیری نموده که رزمندگان اسلام در هشت سال دفاع مقدس به بندگی خدا مباحثات می‌کردند و می‌دانستند که خداوند به آنها قدرت می‌بخشد و به آنها عزت و پیروزی می‌دهد. این اثر در نشریه اداره ارشاد استان گیلان سال ۱۳۸۷ به چاپ رسیده است (معتمد، ۱۳۸۷).

۶-۱. نوع و روش تحقیق

تحقیق‌های علمی بر مبنای هدف و ماهیت روش، تقسیم‌بندی می‌شوند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۹: ۵۸) با توجه به شرح بیان مسئله و اینکه توان رزم در این تحقیق توسعه می‌یابد، از این‌رو نوع تحقیق، توسعه‌ای - کاربردی است. تحقیق به روش توصیفی و پیمایشی انجام شده است. اطلاعات نظری از منابع، اسناد و مدارک به شیوه فیش‌برداری و اطلاعات میدانی با استفاده از پرسشنامه گردآوری گردید. ابزار پژوهش، پرسشنامه محقق‌ساز، با ۱۶ پرسش بسته در

پنج سطح طبقه‌بندی لیکرت شامل ۸ پرسش مربوط به نقش روحیه در دوران دفاع مقدس و ۸ پرسش مربوط به نقش روحیه در جنگ آینده و دو پرسش باز، برای نظرخواهی از فرد پاسخگو تنظیم گردید. آلفای کرونباخ تحقیق ۰/۸۶۳۷ می‌باشد.

۷-۱. جامعه آماری تحقیق

در این پژوهش با توجه به موضوع تحقیق و محدودیت وجود افراد خبره و کارشناس متخصص مرتبط با موضوع در سطح نیروهای مسلح و مراکز دانشگاهی، از میان صاحب‌نظران و مدیران راهبردی و نیروهای مسلح با توجه به ویژگی‌هایی مانند اشراف نسبت به نقش روحیه در فرایند نبرد، آشنا نسبت به شاخص‌های عامل روحیه در سازمان نیروهای مسلح ج.ا.ایران، آشنا نسبت به نقش روحیه در فرهنگ سازمانی، صاحب‌نظر در حوزه راهبردی، صاحب‌نظر در حوزه دفاع مقدس و جنگ آینده، دارای سابقه خدمت در مشاغل سرتیپی و معادل آن، دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر، جامعه و نمونه آماری انتخاب گردیدند، که حجم نمونه طبق فرمول، ۹۶ نفر محاسبه گردید.

$$n = \frac{t^2 pq}{d^2} \Rightarrow \frac{1/96^2 \times 0/50 \times 0/50}{0/10^2} = 96$$

۲. چارچوب نظری تحقیق

در این بخش از نوشتار با توجه به موضوع تحقیق، سه حوزه دفاع مقدس، جنگ آینده و روحیه تشریح می‌گردد تا نقش روحیه در دو حوزه دفاع مقدس و جنگ آینده قابل تبیین و توصیف باشد.

۲-۱. جنگ آینده

جنگ آینده به تمام معنا یک جنگ عمومی خواهد بود که زمان شروع آن را نمی‌توان پیش‌بینی کرد و در مقایسه با جنگ‌های گذشته با سرعت و شدت بیشتر و به طور غافلگیرانه آغاز خواهد شد. جنگ آینده با توسل به تمامی وسایل و امکانات

علمی، فنی و راهبرد نوین اجرا خواهد شد. چنین جنگی با دارا بودن ویژگی‌های جدید، تمام ابعاد یک کشور در حال نبرد را فرا می‌گیرد و دارای ماهیت اشغال و استیلای زودگذر نبوده و هدف اصلی آن، امحای بی‌رحمانه بنیادهای فرهنگی، ملی و نظام‌های کشور است. جنگ آینده با توجه به اینکه بین چه کشورهایی رخ دهد و آن کشورها در کدام مرحله از تحولات تاریخی باشند، ماهیتی متفاوت خواهد داشت. بنابراین صاحب‌نظران، نام‌های متعدد و متفاوتی برای جنگ آینده برگزیده‌اند، اما واژه یا نام «نبرد ناهمگون» از جمله اسامی با کاربرد فراوان برای جنگ آینده می‌باشد؛ به‌گونه‌ای که در سال‌های اخیر، نبرد ناهمگون، بیش از پیش در کانون توجه قرار گرفته و بسیاری از مباحث جاری در حوزه نظامی، از این مقوله تأثیر گرفته است. در بیشتر موارد از اصطلاح «ناهمگون» برای توضیح مجموعه عوامل پیدا و پنهان در نبردهای آتی بین دو کشور غیرهم‌تراز استفاده می‌شود (قنبری جهرمی، ۱۳۸۳: ۴۵). در بُعد جدید جنگ (جنگ راهبردی بین‌قاره‌ای)، دور ایستا بودن جنگ‌های آینده ظاهر شد. موشک‌های بالستیک بین‌قاره‌ای حاوی کلاهک‌های هسته‌ای، با تخریب قاطع و غیرقابل توقف شهرها و هدف‌های بزرگ در سرزمین دوردست دشمن، ویژگی جدیدی را خلق نمود (اندیشگاه شریف، ۱۳۸۸: ۷۹). در یک نگاه کلی، نظرات تکاملی در باب جنگ آینده دارای یک وجه مشترک هستند و آن اینکه تغییر شکل جنگ را در یک فرایند تکوینی و براساس نقاط عطف مهم در تاریخ و تمدن بشری مورد بررسی قرار می‌دهند. هر یک از این نظریه‌ها دارای مبنای خاصی برای مرحله‌بندی سیر تکامل جنگ هستند که همین موضوع توصیف آنها را از جنگ آینده تا حدی از یکدیگر متمایز می‌سازد.

در ادبیات نظامی امروز، سه نظریه تکاملی اصلی در خصوص جنگ آینده مطرح است که عبارتند از: جنگ نسل چهارم^۱، جنگ موج سوم^۲، و جنگ دوره چهارم^۳

1. Fourth – Generation Warfare
2. Third – Wave War
3. Fourth – Epoch War

(Fitzgerald, 1994: 7). هر چه صحنه جنگ‌های اولیه به سمت جنگ‌های پیچیده سوق پیدا می‌کند نیاز به نیروی انسانی با انگیزه، ملموس‌تر و مشهودتر است. هانتر بر این باور است که در شرایط شکل‌گیری جنگ‌های دانش‌محور، نیروی انسانی باید دارای قابلیت‌های متنوع، پیچیده و سازمان‌یافته باشد. این موضوع به مفهوم آن است که در فضای جنگ‌های منطقه‌ای جدید، جلوه‌هایی از ناپایداری در محیط عملیاتی وجود داشته و به همین دلیل، زمینه برای شکل‌گیری شوک‌های غیرقابل پیش‌بینی به وجود می‌آید. راهبردپردازان بر این اعتقادند که برای مقابله با چنین شوک‌هایی لازم است نیروی نظامی از عقلانیت، منطق، هوشمندی و ذهنیت راهبردی برخوردار باشد (Hunter and other, 2008: 25-6). براساس پیچیدگی صحنه جنگ آینده و ویژگی‌های منحصر به فرد آن، صحنه نبرد آینده، نیازمند رزمندگانی با روحیه رزمی، و مردمی با روحیه ملی برای استقامت در برابر شدت تخریب این نبرد و کسب موفقیت می‌باشد.

۲-۲. دفاع مقدس

در بررسی علل جنگ به علل نزدیک و دور می‌توان اشاره کرد. شاید بتوان گفت علل دور جنگ در برگیرنده راهبرد و علل نزدیک، راهکنش را شامل می‌شود (دانشگاه امام حسین^ع)، ۱۳۷۵: ۳). تجاوز عراق به مرزهای کشور ایران از هر دو مورد بیان‌شده، تبعیت می‌کرد.

۲-۲-۱. علل دور جنگ تحمیلی: سابقه تاریخی دولت ایران با دولت عثمانی و عراق در چهار قرن گذشته بنابر ملاحظه‌های ژئوپلیتیکی، تاریخی و سیاسی مشترک دو کشور ناشی از تعارض منافع ملی آنها با یکدیگر بوده است. اختلاف‌های ایران و دولت عثمانی در چهار قرن گذشته با وجود بسته شدن بیش از ۱۸ قرارداد صلح و چندین معاهده مرزی، همچنان حل نشده ماند و این تنازع‌ها به دولت تازه تأسیس عراق پس از جنگ جهانی اول منتقل گردید. پس از استقلال عراق، اختلاف‌های دو کشور ایران و عراق بیشتر بر سر مرزهای بین دو کشور و به‌ویژه رودخانه راهبردی اروندرود بوده است، اما موقعیت برتر

منطقه‌ای ایران در دهه ۱۹۷۰ منجر به انعقاد قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر شد. دو کشور براساس این موافقتنامه، مرزهای آبی خود را براساس خط تالوگ تعیین کردند (احسانی، ۱۳۸۸: ۱۱۷).

۲-۲-۲. دلایل نزدیک جنگ تحمیلی: با پیروزی انقلاب اسلامی در فوریه ۱۹۷۹ (سال ۱۳۵۷) که باعث سقوط شاه شد، عراق قدرت برتر منطقه گردید و با از هم پاشیدن موازنه قدرت در خلیج فارس، وضعیت نامساعد داخلی ایران و روابط تیره این کشور در سطح منطقه در سطوح خارجی، فرصت مناسبی برای رهبران عراق به وجود آورد تا با لغو یکجانبه قرارداد الجزایر به حمله گسترده نظامی در شهریور ۱۳۵۹ علیه ایران دست بزنند (ثانی‌نژاد، ۱۳۷۳: ۲۰۱). با پیروزی انقلاب اسلامی، شیعیان عراق موج جدیدی از ناامنی‌ها را در این کشور به وجود آوردند. تظاهرکنندگان در مراسم محرم سال ۱۳۵۹، خواستار اصلاحات اجتماعی و استقرار حکومت اسلامی می‌شوند. رهبری این تظاهرات را آیت‌... صدر به عهده داشت که رژیم عراق به دلیل ترسی که از ایشان و نهضت به وجود آمده داشت، رهبر نهضت را به شهادت رساند و تصمیم گرفت که ضمن سرکوب حرکت شیعیان در داخل عراق، خلأ قدرت در منطقه را برطرف کند و عراق را به یک قدرت منطقه‌ای تبدیل کند (محمدی، ۱۳۷۳: ۱۹). در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ در شرایطی که اقدام‌های متعدد آمریکا برای براندازی نظام نوپای جمهوری اسلامی یکی پس از دیگری با شکست مواجه می‌شد، رژیم عراق با حمایت آمریکا و غرب، مرزهای جمهوری اسلامی ایران را مورد حمله قرار داد و به طور همزمان نیروی هوایی عراق در یک تهاجم گسترده، مناطق راهبردی ج.ا.ایران را بمباران کرد. با شروع جنگ، ایران غافلگیر شد؛ زیرا از یک طرف ارتش به دلیل اعدام، تصفیه و فرار سران فاسد خود، فاقد کمترین کارایی بود و از سوی دیگر، سپاه نیز هنوز در بدو شکل‌گیری بوده و توان محدودش نیز در درگیری کردستان، گنبد، جریان خلق عرب و... به شدت تحلیل رفته بود. بنابراین، ج.ا.ایران فاقد یک سازمان نظامی توانمند برای مقابله با ماشین جنگی عراق بود. در این میان، دو عامل «قدرت حضرت امام^(ع) در واپایش اوضاع کشور» و

«اطاعت‌پذیری ملت از حضرت امام^(ره) و حضور در صحنه سیاسی کشور و گسیل آنها به جبهه‌ها»، مانع از فروپاشی نظام سیاسی کشور گردید (اردستانی، ۱۳۷۸: ۲۲۶).

۲-۳. روحیه

روحیه یکی از عناصر تعیین‌کننده موفقیت در هر تلاش بازدارنده یا دفاع در برابر تهدیدهای خارجی و داخلی محسوب می‌شود. هیچ نظام سیاسی بدون تکیه بر این عنصر مهم، در برابر تجاوز، توانایی دفاع از خود و نیز توانایی مقابله مؤثر در برابر تهاجم بیگانه را نخواهد داشت. در شرایط حاضر که فناوری، در تمام عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی و اجتماعی گسترش پیدا کرده است، باز هم، در تحلیل نهایی، این پدیده مهم انسانی را نمی‌توان انکار کرد. هیچگاه نمی‌توان انسان را از صحنه‌های فعال اجتماعی حذف کرد و تردیدی نیست که به‌کارگیری فناوری نیز در نهایت، به کارآیی انسان‌ها باز می‌گردد و همین جا می‌توان نقش مؤثر روحیه را در میزان کارآمدی فناوری یادآور شد. نظر به نقش این عامل در موفقیت نبرد، ارائه تعریفی از روحیه، اجتناب‌ناپذیر است. در فرهنگ عمید، روحیه چنین تعریف شده است: «مجموعه کیفیات نفسانی و حالات روانی در فرد یا افراد». خزایی بر این باور است که «روحیه، مجموعه عوامل روانی است که در افراد تجلی نموده و موجب علاقه‌مندی آنان به اجرای وظایف محوله می‌گردد و تحت تأثیر عوامل گوناگون متغیر و ناپایدار بوده و نوسانات آن در اجرای مأموریت سهم بسزایی دارد؛ به‌گونه‌ای که روحیه بالا سبب می‌گردد که افراد کمبودها و شداید را در جنگ با ایثار و گذشت تحمل نموده و همه تلاش‌های خود را به جهت اجرای مأموریت به‌کار می‌گیرند (خزایی، ۱۳۷۹: ۹). سلیمانی، روحیه را عبارت می‌داند از «آمادگی برای مشارکت در یک عمل یا حل مشکل و ارزیابی نتیجه آن» (سلیمانی، ۱۳۸۲: ۸۵). نوروزی به شکل خاص به این عامل نگاه کرده و بر این باور است که روحیه نظامی^۱ عبارت است از

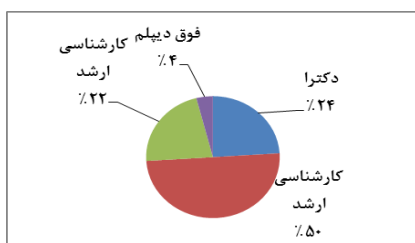
«خصوصیت روحیه اشخاصی که آمادگی خدمت و اشتغال در تشکیلات نظامی را داشته و کارهای نظامی را به عنوان شغل قرار می دهند» (نوروزی، ۱۳۸۵: ۳۷۹). با توجه به اینکه روحیه، وضعیتی روانی است که طیفی از عناصر را در خود داشته و از روحیه عالی تا روحیه ضعیف را پوشش می دهد، به بخشی از عوامل تأثیرگذار بر این عامل اشاره می شود. عوامل ایجاد روحیه، تقویت ایمان، انگیزه، فرماندهی، رهبری، آموزش، اطلاعات، امور اداری و پشتیبانی، در اختیار داشتن تجهیزات نوین، جلوگیری از شایعه های نامناسب و توجیه سیاسی و اجتماعی و... هستند (قنبری جهرمی، ۱۳۸۱: ۸). روحیه در درجه اول یک ویژگی فردی است و در درجه دوم، یک ویژگی گروهی است؛ چون به تک تک اعضای گروه مربوط می شود. بنابراین، روحیه، موضوعی روان شناختی است و عناصر و مؤلفه های آن بیشتر روانی و اجتماعی هستند. روحیه در سطح فردی به شرایط بهزیستی بدنی، هیجانی و شناختی فرد اشاره دارد که او را قادر می سازد تا با امیدواری و به طور مؤثر به کار و تلاش پردازد؛ زیرا وی آگاه است که در هدف های اساسی گروهی سهم است که به آن تعلق دارد و این موجب می شود تا وظایف خود را با توان، اشتیاق و خویشتنداری انجام دهد. پشتوانه انجام این کارها، اعتقاد او به این مطلب است که با وجود موانع و مشکلات موجود، ایده آل های شخصی و اجتماعی او ارزش تعقیب کردن را دارند. روحیه در سطح گروهی، به شرایطی اشاره دارد که در آن، هدف های گروهی ثابت و روشنی وجود دارد و اعضای گروه، هدف های یادشده را با اهمیت دانسته و آنها را در راستای هدف های شخصی خویش احساس می کنند. ایمان، اعتقاد و اطمینان به رهبری، روش دستیابی به هدف ها، اطمینان به وسایل و ابزارهای دستیابی به هدف ها و سرانجام اطمینان به خود شخص، شرایطی هستند که دستیابی به هدف ها را تسهیل می کنند. روحیه در سطح گروهی به شرایطی اشاره دارد که در آن، اعمال گروهی یکپارچه بوده و روح همکاری بین اعضا وجود داشته باشد یا شرایطی که در آن خصومت بیشتر بر علیه نیروهایی ابراز می شود که قصد ناکام گذاردن هدف های گروه را دارند (کارگر، ۱۳۸۹: ۲۹).

۳. نتایج پژوهش

۳-۱. اطلاعات شخصی

۳-۱-۱. تحصیلات: فراوانی تحصیلی پاسخگویان به شرح زیر است:

جدول شماره ۱. فراوانی تحصیلات

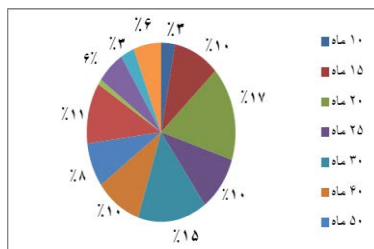

تحصیلات	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
دکترای	۲۴	۲۴	۲۴
کارشناسی ارشد	۵۰	۵۰	۷۴
کارشناسی	۲۲	۲۲	۹۶
فوق دیپلم	۴	۴	۱۰۰
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	-----

۳-۱-۲. سابقه جبهه: فراوانی پاسخگویان طبق جدول زیر بوده است:

جدول شماره ۲. فراوانی سابقه جبهه

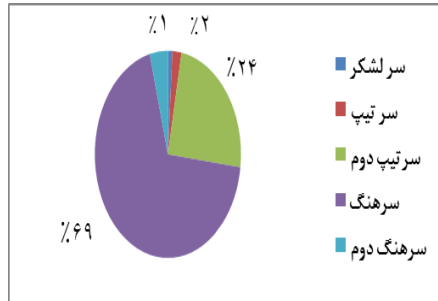
سابقه جبهه	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
۱۰ ماه	۳ (نفر)	۳	۳
۱۵ ماه	۱۰	۱۰	۱۳
۲۰ ماه	۱۷	۱۷	۳۰
۲۵ ماه	۱۰	۱۰	۴۰
۳۰ ماه	۱۵	۱۵	۵۵
۴۰ ماه	۱۰	۱۰	۶۵
۵۰ ماه	۸	۸	۷۳
۶۰ ماه	۱۱	۱۱	۸۴
۷۰ ماه	۱	۱	۸۵
۸۰ ماه	۶	۶	۹۱
۹۰ ماه	۳	۳	۹۴
۱۰۰ ماه	۶	۶	۱۰۰
جمع کل:	۱۰۰	۱۰۰	-----

۳-۱-۳. فراوانی درجه پاسخگویان به شرح زیر است:

جدول شماره ۳. فراوانی درجه جامعه

درجه	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
سرلشکر	۱	۱	۱
سرتیپ	۲	۲	۳
سرتیپ ۲	۲۴	۲۴	۲۷
سرهنگ	۶۹	۶۹	۹۶
سرهنگ ۲	۴	۴	۱۰۰
جمع کل	۱۰۰	۱۰۰	-----

ارقام مندرج در جدول‌های بالا گویای درک بالای جامعه از موضوع تحقیق است که این مهم، پاسخگویی مناسب و دقیق آنها به متغیرهای پرسشنامه را به اثبات می‌رساند.

۳-۲. تحلیل داده‌ها

۳-۲-۱. شاخص‌های آمار توصیفی: (شاخص‌های تمایل مرکزی و پراکندگی)

۳-۲-۱-۱. تأثیر عامل روحیه در دوران دفاع مقدس و جنگ آینده: با مطالعه‌های اکتشافی در آموزه‌های دینی، مبانی ارزشی، بهره‌گیری از کلام حضرت امام (ره)، رهنمودهای فرماندهی کل قوا^(مدظله)، منابع، نظر خبرگان و تجارب محققان در دفاع مقدس، برای ارزیابی عامل روحیه در دفاع مقدس و نقش آن در جنگ آینده، هشت شاخص شناسایی و احصا گردید. به منظور تعیین وضعیت شاخص‌های تعیین شده، پرسشنامه اولیه تهیه و در جامعه خبرگی توزیع و گردآوری گردید که شاخص‌ها مورد تأیید قرار گرفت. برای گردآوری نظرات پاسخگویان، پرسشنامه محقق‌ساز بر اساس پنج سطح دسته‌بندی در طیف لیکرت تهیه و تنظیم گردید. با توجه به اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه، میانگین و انحراف معیار استاندارد با حجم نمونه ۱۰۰ نفر، وضعیت حداکثری و حداقلی بودن گویه‌ها به شرح جدول زیر می‌باشد:

جدول شماره ۴. میانگین و انحراف معیار روحیه در دفاع مقدس

ردیف	متغیر	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار
۱	روحیه جهادی و عاشورایی	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۷	./۴۵۷۸
۲	ایثار و از خودگذشتگی	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۷	./۴۷۳۱
۳	شجاعت و خطرپذیری	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۶	./۵۸۶۰
۴	فرهنگ شهادت طلبی	۴	۵ (خیلی زیاد)	۴/۸	./۴۰۲۰
۵	اعتماد به نفس	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۵	./۵۳۵۲
۶	روحیه ظلم ستیزی	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۳	./۷۴۰۲
۷	روحیه مقاومت در برابر دشمن	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۴	./۶۳۵۶
۸	سلامت روانی	۲	۵ (خیلی زیاد)	۴/۳	./۷۵۲۱

بر اساس ارقام ارائه شده، شاخص‌ها در دو سطح طبقه‌بندی می‌شوند: سطح اول، متغیرهایی هستند که میانگین آنها بالای چهار است و سطح دوم، متغیرهایی هستند که میانگین آنها از عدد چهار پایین‌تر است. طبق ارقام، میانگین تمام گویه‌ها، بالای ۴ (زیاد) می‌باشد.

۱-۲-۳. تأثیر عامل روحیه در جنگ آینده در قالب هشت متغیر (شاخص) مورد ارزیابی قرار گرفت که نظرات پاسخگویان بر اساس پنج سطح دسته‌بندی در طیف لیکرت و همچنین میانگین و انحراف معیار استاندارد با حجم نمونه ۱۰۰ نفری، وضعیت حداکثری و حداقلی بودن گویه‌ها به شرح جدول زیر می‌باشد:

جدول شماره ۵. میانگین و انحراف معیار روحیه در جنگ آینده

ردیف	متغیر	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار
۱	روحیه جهادی و عاشورایی	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۷	./۵۰۹۶
۲	ایثار و از خودگذشتگی	۱	۵ (خیلی زیاد)	۴/۶	./۶۲۵۶
۳	شجاعت و خطرپذیری	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۵	./۵۸۹۱
۴	فرهنگ شهادت طلبی	۱	۵ (خیلی زیاد)	۴/۷	./۶۵۲۶
۵	اعتماد به نفس	۲	۵ (خیلی زیاد)	۴/۵	./۶۰۸۴
۶	روحیه ظلم ستیزی	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۴	./۶۸۱۶
۷	روحیه مقاومت در برابر دشمن	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۴	./۶۱۱۰
۸	سلامت روانی	۳	۵ (خیلی زیاد)	۴/۴	./۶۱۰۶

طبق اطلاعات مندرج در جدول بالا، شاخص‌ها را می‌توان به دو سطح دسته‌بندی کرد. سطح اول آن، متغیرهایی است که میانگین به‌دست آمده از آنها بالای چهار است و سطح دوم، متغیرهایی هستند که میانگین آنها از عدد چهار پایین‌تر است. همان‌گونه که مشاهده می‌گردد میانگین تمام گویه‌های این پرسشنامه، بالای ۴ (زیاد) می‌باشد.

۳-۳. شاخص‌های آمار توصیفی

در این بخش از تحلیل داده‌ها، کل شاخص‌های آمار توصیفی عوامل اصلی (میانگین نظر پاسخگویان به نقش روحیه در دفاع مقدس و جنگ آینده) جداگانه بررسی می‌گردد. خیلی زیاد: ۵، زیاد: ۴، متوسط: ۳، کم: ۲، خیلی کم: ۱ (بررسی بر اساس نمره ۱ تا ۵)

جدول شماره ۶. مقایسه میزان تأثیر عامل روحیه در دفاع مقدس و جنگ آینده

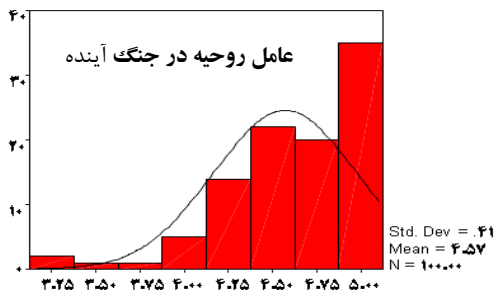
عوامل	فراوانی	حداقل پاسخ	حداکثر پاسخ	میانگین	انحراف معیار
میزان تأثیر عامل روحیه (دفاع مقدس)	۱۰۰ نفر	۳/۳۸	۵	۴/۵۳۶۲	۰/۳۷۶۲
میزان تأثیر عامل روحیه (جنگ آینده)	۱۰۰ نفر	۳/۲۵	۵	۴/۵۷۳۷	۰/۴۰۵۲

نکته جدول بالا این است که از منظر پاسخگویان، عامل روحیه هم در دوران دفاع مقدس نقش و هم در جنگ آینده، اهمیت و تأثیر بسزایی خواهد داشت.

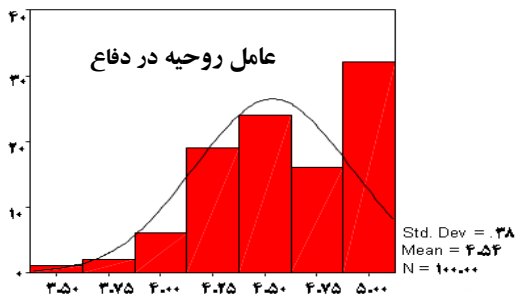
۳-۴. آزمون توزیع داده‌ها: نمودار - بافت‌نگار (هیستوگرام)

نمودار بافت‌نگار، نمایش مناسبی از الگوی توزیع ارائه می‌کند. این نمودار نشان می‌دهد که آیا داده‌ها دارای توزیع نرمال هستند یا خیر؟، که در دو سطح جنگ آینده و دفاع مقدس مورد بررسی قرار می‌گیرد.

نمودار شماره ۱. نمودار هیستوگرام تأثیر عامل روحیه در جنگ آینده

نمودار شماره ۲. نمودار هیستوگرام تأثیر عامل روحیه در دفاع مقدس

۳-۵. تحلیل استنباطی (آزمون فرضیه‌های تحقیق)

۳-۵-۱. آزمون F تحلیل واریانس یک طرفه یا آنووا (ANOVA)

آزمون F یا تحلیل واریانس یک طرفه برای آزمون تفاوت میانگین یک متغیر در بین بیش از دو گروه به کار می‌رود. در این تحقیق، تعداد نُه تحلیل واریانس وجود دارد و از آنجا که پنج سطح وجود دارد (طیف لیکرت)، پس از تحلیل واریانس استفاده می‌شود. جدول‌های زیر نشان می‌دهد که آیا بین تأثیر عامل روحیه در دفاع مقدس و جنگ آینده بر حسب سطوح درجه‌های نظامی و یا تحصیلات افراد و ... تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟

جدول شماره ۷. بررسی نقش شاخص‌های روحیه در دوران دفاع مقدس برحسب درجه

عامل	درجه	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
روحیه	سرلشکر	۱	۳۳/۰۰۰۰	-----	۳۳/۰۰	۳۳/۰۰
	سرتیپ	۲	۳۸/۵۰۰۰	.۷۰۷۱	۳۸/۰۰	۳۹/۰۰
	سرتیپ ۲	۲۴	۳۶/۴۱۶۷	۲/۳۹۴۱	۳۳/۰۰	۴۰/۰۰
	سرهنگ	۶۹	۳۶/۲۱۷۴	۳/۲۴۸۸	۲۷/۰۰	۴۰/۰۰
	سرهنگ ۲	۴	۳۶/۵۰۰۰	۲/۸۸۶۸	۳۳/۰۰	۴۰/۰۰
	جمع کل	۱۰۰	۳۶/۲۹۰۰	۳/۰۰۹۴	۲۷/۰۰	۴۰/۰۰

جدول شماره ۸. بررسی نقش شاخص‌های روحیه در جنگ آینده برحسب درجه

عامل	درجه	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
روحیه	سرلشکر	۱	۳۳/۰۰۰۰	-----	۳۳/۰۰	۳۳/۰۰
	سرتیپ	۲	۳۶/۵۰۰۰	.۷۰۷۱	۳۶/۰۰	۳۷/۰۰
	سرتیپ ۲	۲۴	۳۶/۸۷۵۰	۲/۵۹۲۸	۳۲/۰۰	۴۰/۰۰
	سرهنگ	۶۹	۳۶/۴۹۲۸	۳/۵۴۲۳	۲۶/۰۰	۴۰/۰۰
	سرهنگ ۲	۴	۳۶/۵۰۰۰	۲/۰۸۱۷	۳۵/۰۰	۴۰/۰۰
	جمع کل	۱۰۰	۳۶/۵۹۰۰	۳/۲۴۱۴	۲۶/۰۰	۴۰/۰۰

۲-۳. تحلیل واریانس (ANOVA) (آزمون مقایسه میانگین چند جامعه)

تحلیل واریانس (ANOVA) برای مقایسه میانگین دو یا چند جامعه (یعنی تأثیر یک متغیر مستقل گروه‌بندی بر یک متغیر کمی وابسته) استفاده می‌شود.

جدول شماره ۹. مربوط به رابطه بین درجه نظامی و نظر پاسخگویان (مؤثر در دفاع مقدس)

عوامل (دفاع مقدس)	مجموع توان دوم تیمارها	درجه آزادی	میانگین توان دوم تیمارها	مقدار F	سطح معنی‌داری
روحیه	بین گروهها	۴	۵/۳۷۹	.۰۵۸۴	.۰۶۷۵
	درون گروهها	۹۵	۹/۲۱۱		
	کل	۹۹	-----		

جدول شماره ۱۰. مربوط به رابطه بین درجه نظامی و نظر پاسخگویان (مؤثر در جنگ آینده)

عوامل (جنگ آینده)	مجموع توان دوم تیمارها	درجه آزادی	میانگین توان دوم تیمارها	مقدار F	سطح معنی داری
بین گروه‌ها	۱۸/۸۱۹	۴	۴/۷۰۵	.۰۵۸۴	.۰۶۷۵
درون گروه‌ها	۱۰۲۱/۳۷۱	۹۵	۱۰/۷۵۱		
کل	۱۰۴۰/۱۹۰	۹۹	-----		

همان گونه که در جدول‌ها مشاهده می‌شود، گزینه‌های سطح معنی داری (sig) بزرگ‌تر از ۰.۰۵ است و این یعنی بین نظر پاسخگویان و درجه نظامی آنان رابطه‌ای وجود ندارد.

۳-۵-۳. رابطه بین نظر پاسخگویان با میزان تحصیلات آنها

جدول شماره ۱۱. مربوط به رابطه بین میزان تحصیلات و نظر پاسخگویان مؤثر دفاع مقدس

عامل	تحصیلات	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
ر.ی.	دکتر	۲۴	۳۶/۳۷۵۰	۲/۸۵۶۲	۳۱/۰۰	۴۰/۰۰
	فوق لیسانس	۵۰	۳۵/۷۲۰۰	۳/۲۱۳۷	۲۷/۰۰	۴۰/۰۰
	لیسانس	۲۲	۳۷/۲۲۷۳	۲/۵۲۴۸	۳۳/۰۰	۴۰/۰۰
	فوق دیپلم	۴	۳۷/۷۵۰۰	۲/۸۷۲۳	۳۴/۰۰	۴۰/۰۰
	جمع کل	۱۰۰	۳۶/۲۹۰۰	۳/۰۰۹۴	۲۷/۰۰	۴۰/۰۰

جدول شماره ۱۲. مربوط به رابطه بین میزان تحصیلات و نظر پاسخگویان جنگ آینده

عامل	تحصیلات	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
ر.ی.	دکتر	۲۴	۳۶/۶۶۶۷	۲/۵۹۸۸	۳۲/۰۰	۴۰/۰۰
	فوق لیسانس	۵۰	۳۶/۴۴۰۰	۳/۴۳۵۵	۲۶/۰۰	۴۰/۰۰
	لیسانس	۲۲	۳۶/۹۵۴۵	۳/۶۱۸۴	۲۶/۰۰	۴۰/۰۰
	فوق دیپلم	۴	۳۶/۰۰۰۰	۲/۹۴۳۹	۳۳/۰۰	۴۰/۰۰
	جمع کل	۱۰۰	۳۶/۵۹۰۰	۳/۲۴۱۴	۲۶/۰۰	۴۰/۰۰

با توجه به تحلیل‌های به دست آمده که در جدول‌های زیر قابل مشاهده است، گزینه‌های سطح معنی داری (sig) بزرگ‌تر از ۰.۰۵ است که به معنی آن است که بین نظر پاسخگویان (مبنی بر میزان تأثیر عامل روحیه در دوران دفاع مقدس و تأثیر در جنگ آینده) و تحصیلات آنان رابطه‌ای وجود ندارد.

۳-۶. تحلیل واریانس (ANOVA)

جدول شماره ۱۳. مربوط به رابطه بین تحصیلات و نظر پاسخگویان (مؤثر در دفاع مقدس)

سطح معنی داری	F مقدار	میانگین توان دوم تیمارها	درجه آزادی	مجموع توان دوم تیمارها	عوامل (دفاع مقدس)
.۱۸۰	۱/۶۶۲	۱۴/۷۵۷	۳	۴۴/۲۷۱	بین گروه‌ها
		۸/۸۷۸	۹۶	۸۵۲/۳۱۹	درون گروه‌ها
		-----	۹۹	۸۹۶/۵۹۰	کل

جدول شماره ۱۴. مربوط به رابطه بین تحصیلات و نظر پاسخگویان (مؤثر در جنگ آینده)

سطح معنی داری	F مقدار	میانگین توان دوم تیمارها	درجه آزادی	مجموع توان دوم تیمارها	عوامل (جنگ آینده)
.۶۷۵	.۱۷۳	۱/۸۶۱	۳	۵/۵۸۲	بین گروه‌ها
		۱۰/۷۷۷	۹۶	۱۰۳۴/۶۰۸	درون گروه‌ها
		-----	۹۹	۱۰۴۰/۱۹۰	کل

۳-۷. تحلیل همبستگی پیرسون

تحلیل همبستگی، ابزاری آماری برای تعیین نوع و درجه رابطه یک متغیر کمی با متغیر کمی دیگر است. ضریب همبستگی یکی از معیارهای مورد استفاده در تعیین همبستگی دو متغیر می‌باشد. ضریب همبستگی، شدت رابطه و همچنین نوع رابطه (مستقیم یا معکوس) را نشان می‌دهد. این ضریب بین ۱ تا -۱ است و در صورت عدم

وجود رابطه بین دو متغیر، برابر صفر می‌باشد. با توجه به محاسبه‌های انجام شده از طریق آزمون بالا بر روی اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه، نتایج زیر احصا گردید. بین متغیرهای اصلی تحقیق یعنی تأثیر عامل روحیه دفاع مقدس و جنگ آینده، رابطه وجود دارد؛ به این معنا که مجموع کسانی که تأثیر عامل یادشده در دوران دفاع مقدس را مهم دانسته‌اند، نسبت به تأثیر این عامل در جنگ آینده نیز همین نظر را داشته‌اند. اعداد مندرج جدول شماره ۱۵، رابطه معنی‌داری بین شاخص‌های مؤثر در دفاع مقدس را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۵. بررسی رابطه بین شاخص‌های روحیه مؤثر در دفاع مقدس

درجه	تحصیلات	سلامت روانی	مقاومت	ظلم‌ستیزی	اعتماد به نفس	شهادت‌طلبی	شجاعت	ایثار	روحیه جهادی	شاخص‌ها	
										همبستگی	معنی‌داری
روحیه جهادی											
	۰.۶۳	۰.۴۲	۰.۲۹۳	۰.۴۸۶	۰.۲۹۸	۰.۴۳۳	۰.۲۷۴	۰.۲۲۶	۰.۴۶۶	۱.۰۰۰	همبستگی
	۰.۵۳۶	۰.۶۷۹	۰.۰۰۳	۰.۰۰۰	۰.۰۰۳	۰.۰۰۰	۰.۰۰۶	۰.۰۲۴	۰.۰۰۰	.	معنی‌داری
ایثار	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	فراوانی
	-۰.۱۹	۰.۴۵	۰.۱۳۱	۰.۴۱۰	۰.۴۵۲	۰.۴۰۸	۰.۳۹۳	۰.۴۶۶	۱.۰۰۰	۰.۴۶۶	همبستگی
	۰.۸۴۸	۰.۶۵۳	۰.۱۹۵	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	.	۰.۰۰۰	معنی‌داری
شجاعت	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	فراوانی
	-۰.۲۲	۰.۱۱۸	۰.۲۰۶	۰.۴۰۷	۰.۳۸۷	۰.۲۰۰	۰.۴۷۲	۱.۰۰۰	۰.۴۶۶	۰.۲۲۶	همبستگی
	۰.۸۲۵	۰.۲۴۲	۰.۰۴۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۴۶	۰.۰۰۰	.	۰.۰۰۰	۰.۰۲۴	معنی‌داری
شهادت‌طلبی	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	فراوانی
	۰.۱۰۶	۰.۱۹۷	۰.۰۶۷	۰.۳۵۶	۰.۴۳۵	۰.۲۶۳	۱.۰۰۰	۰.۴۷۲	۰.۳۹۳	۰.۲۷۴	همبستگی
	۰.۲۹۵	۰.۰۴۹	۰.۵۰۹	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۸	.	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۶	معنی‌داری
اعتماد به نفس	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	فراوانی
	۰.۰۵۱	۰.۱۵۶	۰.۴۱۲	۰.۳۲۱	۰.۴۳۵	۱.۰۰۰	۰.۲۶۳	۰.۴۰۸	۰.۴۶۶	۰.۴۳۳	همبستگی
	۰.۶۱۶	۰.۱۲۱	۰.۰۰۰	۰.۰۰۱	۰.۰۰۰	.	۰.۰۰۸	۰.۰۴۶	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	معنی‌داری
ظلم‌ستیزی	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	فراوانی
	۰.۰۳۳	۰.۰۹۶	۰.۲۵۸	۰.۴۵۹	۱.۰۰۰	۰.۴۳۵	۰.۴۳۵	۰.۳۸۷	۰.۴۲۵	۰.۲۹۸	همبستگی
	۰.۷۴۷	۰.۳۴۱	۰.۰۱۰	۰.۰۰۰	.	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۳	معنی‌داری
مقاومت	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	فراوانی
	-۰.۰۵۷	۰.۰۷۳	۰.۳۸۰	۱.۰۰۰	۰.۴۵۶	۰.۳۲۱	۰.۳۵۶	۰.۴۰۷	۰.۴۱۰	۰.۴۸۶	همبستگی
	۰.۵۷۶	۰.۴۷۳	۰.۰۰۰	.	۰.۰۰۰	۰.۰۰۱	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	معنی‌داری
سلامت روانی	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	فراوانی
	-۰.۰۳۵	-۰.۰۰۳	۱.۰۰۰	۰.۳۸۰	۰.۲۵۸	۰.۴۱۲	۰.۰۶۷	۰.۲۰۶	۰.۱۳۱	۰.۲۹۳	همبستگی
	۰.۷۳۱	۰.۹۷۳	.	۰.۰۰۰	۰.۰۱۰	۰.۰۰۰	۰.۵۰۹	۰.۰۴۰	۰.۱۹۵	۰.۰۰۳	معنی‌داری
تحصیلات	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	فراوانی
	۰.۳۲۸	۱.۰۰۰	-۰.۰۰۲	۰.۰۷۳	۰.۰۹۶	۰.۱۵۶	۰.۱۶۷	۰.۱۱۸	۰.۰۳۵	۰.۰۳۲	همبستگی
	۰.۰۰۰	.	۰.۹۷۳	۰.۴۷۳	۰.۳۴۱	۰.۱۲۱	۰.۰۴۹	۰.۲۴۲	۰.۶۵۳	۰.۶۷۹	معنی‌داری
درجه	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	فراوانی
	۱.۰۰۰	۰.۴۲۸	-۰.۰۳۵	-۰.۰۵۷	۰.۰۳۳	۰.۰۵۱	۰.۱۰۶	-۰.۰۲۲	-۰.۰۱۹	-۰.۰۶۳	همبستگی
	.	۰.۰۰۰	۰.۷۳۱	۰.۵۷۶	۰.۷۴۷	۰.۶۱۶	۰.۲۹۵	۰.۸۲۵	۰.۸۴۸	۰.۵۳۶	معنی‌داری
۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	۱.۰۰	فراوانی	

جدول شماره ۱۶. بررسی رابطه بین شاخص‌های روحیه مؤثر در جنگ آینده

شاخص‌ها	روحیه جهادی	ایثار	شجاعت	شهادت طلبی	اعتقاد بنفیس	ظلم‌ستیزی	مقاومت	سلامت روانی	تحصیلات	درجه
روحیه جهادی	همبستگی	۱.۰۰۰	۰.۵۸۸	۰.۳۵۹	۰.۶۲۱	۰.۳۹۵	۰.۳۲۳	۰.۲۱۷	۰.۰۳۵	۰.۱۳۸
	معنی داری	.	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۱	۰.۰۳۰	۰.۷۳۲	۰.۱۷۲
	فراوانی	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰
ایثار	همبستگی	۰.۵۸۸	۱.۰۰۰	۰.۴۷۴	۰.۶۹۸	۰.۴۱۴	۰.۲۸۵	۰.۱۱۸	۰.۰۵۹	۰.۰۱۲
	معنی داری	۰.۰۰۰	.	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۴	۰.۲۴۴	۰.۵۵۸	۰.۹۰۷
	فراوانی	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰
شجاعت	همبستگی	۰.۳۵۹	۰.۴۷۴	۱.۰۰۰	۰.۵۰۶	۰.۳۸۱	۰.۱۶۶	۰.۰۴۹	۰.۱۱۹	۰.۰۱۸
	معنی داری	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	.	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۱	۰.۲۲۸	۰.۲۲۸	۰.۸۵۶
	فراوانی	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰
شهادت طلبی	همبستگی	۰.۶۲۱	۰.۶۹۸	۰.۵۰۶	۱.۰۰۰	۰.۲۹۷	۰.۲۵۴	۰.۱۰۵	۰.۱۰۴	۰.۰۶۴
	معنی داری	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	.	۰.۰۰۳	۰.۰۱۱	۰.۲۹۶	۰.۳۰۱	۰.۵۲۶
	فراوانی	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰
اعتقاد به نفس	همبستگی	۰.۳۹۵	۰.۴۱۴	۰.۳۸۱	۰.۲۹۷	۱.۰۰۰	۰.۵۰۲	۰.۳۴۵	۰.۰۹۸	۰.۰۵۷
	معنی داری	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	.	۰.۰۰۳	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۳۳۴	۰.۵۷۳
	فراوانی	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰
ظلم‌ستیزی	همبستگی	۰.۳۷۲	۰.۴۰۳	۰.۱۶۶	۰.۲۵۴	۰.۵۰۲	۱.۰۰۰	۰.۵۰۴	۰.۰۲۶	۰.۰۲۹
	معنی داری	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۱۷۸	۰.۰۱۱	۰.۰۰۰	.	۰.۰۰۰	۰.۷۹۵	۰.۷۷۶
	فراوانی	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰
مقاومت	همبستگی	۰.۳۲۳	۰.۲۸۵	۰.۳۴۱	۰.۲۶۴	۰.۵۴۷	۰.۵۰۴	۱.۰۰۰	۰.۱۷۰	۰.۲۴۰
	معنی داری	۰.۰۰۱	۰.۰۰۴	۰.۰۰۱	۰.۰۰۸	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	.	۰.۰۰۲	۰.۰۱۶
	فراوانی	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰
سلامت روانی	همبستگی	۰.۲۱۷	۰.۱۱۸	۰.۰۴۹	۰.۱۰۵	۰.۳۴۵	۰.۲۷۲	۰.۳۱۰	۱.۰۰۰	۰.۱۲۶
	معنی داری	۰.۰۳۰	۰.۲۴۴	۰.۲۶۹	۰.۲۹۶	۰.۰۰۰	۰.۰۰۶	۰.۰۰۲	.	۰.۲۱۳
	فراوانی	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰
تحصیلات	همبستگی	۰.۰۳۵	۰.۰۵۹	۰.۰۱۲	۰.۰۱۸	۰.۰۵۷	۰.۰۲۶	۰.۱۰۹	۱.۰۰۰	۰.۴۲۸
	معنی داری	۰.۷۳۲	۰.۵۵۸	۰.۲۳۸	۰.۳۰۱	۰.۳۳۴	۰.۷۹۵	۰.۰۹۱	۰.۲۸۲	۰.۰۰۰
	فراوانی	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰
درجه	همبستگی	۰.۱۳۸	۰.۰۱۲	۰.۰۱۸	۰.۰۶۴	۰.۰۵۷	۰.۰۲۹	۰.۲۴۰	۰.۴۲۸	۱.۰۰۰
	معنی داری	۰.۱۷۲	۰.۹۰۷	۰.۵۲۶	۰.۸۵۶	۰.۵۷۳	۰.۷۷۶	۰.۰۱۶	۰.۲۱۳	.
فراوانی	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	۱.۰۰۰	

طبق اعداد مندرج در جدول بالا، رابطه معنی داری بین شاخص‌های مؤثر در جنگ آینده وجود دارد.

۳-۸. بررسی رابطه (همبستگی) دو متغیر

آزمون مقایسه زوجی: این آزمون، دو متغیر کمی مربوط به یک جامعه را مقایسه می‌کند. از آنجا که در این تحقیق یک جامعه آماری وجود دارد با دو متغیر کمی (یعنی عوامل روحیه مؤثر در دوران دفاع مقدس و جنگ آینده)، بنابراین از این آزمون استفاده می‌گردد. نتیجه این آزمون شامل سه خروجی می‌باشد:

۳-۸-۱. خروجی اول: آمار توصیفی دو متغیر را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۷. شاخص‌های آماری

عوامل	میانگین	تعداد	انحراف معیار
روحیه	۳۶/۲۹۰۰	۱۰۰	۳/۰۰۹۴
	۳۶/۵۹۰۰	۱۰۰	۳/۲۴۱۴

برای بررسی رابطه (همبستگی) دو متغیر، می‌توان فرضیه‌های آماری را به شکل زیر تعریف کرد:

همبستگی معنی داری بین دو متغیر وجود ندارد (H_0)، همبستگی معنی داری بین دو متغیر وجود دارد: (H_1)

۳-۸-۲. خروجی دوم: برای بررسی فرضیه‌های آماری بالا می‌باشد که به ترتیب تعداد داده‌ها، ضریب همبستگی و سطح معنی داری را برای ضریب همبستگی ارائه می‌کند.

جدول شماره ۱۸. مربوط به رابطه بین درجه نظامی و نظر پاسخگویان

عوامل	تعداد	ضریب همبستگی	سطح معنی داری
عامل روحیه دفاع مقدس و جنگ آینده	۱۰۰	۰/۵۴۶	۰/۰۰۰

با توجه به تحلیل‌های به دست آمده که در جدول بالا نمایش داده شده است، با توجه به مقدار سطح معنی داری (sig) که (۰/۰۰۰) می‌باشد، H_0 رد می‌شود. در نتیجه بین دو متغیر بالا یعنی عامل روحیه مؤثر در دوران دفاع مقدس و عامل مؤثر در جنگ آینده همبستگی معنی داری وجود دارد.

۳-۸-۳. خروجی سوم: نتایج آزمون T را نمایش می‌دهد.

جدول شماره ۱۹. آزمون T

			t	انحراف	سطح معنی داری
	میانگین	std			
روحیه در دفاع مقدس و جنگ آینده	-۳۰۰۰	۲.۹۸۶۵	-۱.۰۰۰۵	۹۹	۰۳۱۸

در جدول بالا مشاهده می‌گردد که سطح معنی داری (۰/۳۱۸) می‌باشد. sig آزمون کوچک‌تر از ۰/۰۵ است، بنابراین $H_0: \mu d = 0$ (رد و) $H_1: \mu d \neq 0$ پذیرفته می‌شود. به عبارت دیگر، تفاوت قابل ملاحظه‌ای (معنی داری) بین عامل روحیه در دفاع مقدس و جنگ آینده وجود دارد. (به نفع جنگ آینده)

۳-۹. آزمون میانگین یک جامعه (آزمون T)

این آزمون برای متغیرهای کمی به کار می‌رود و در مواردی برای تشخیص تأثیر یا عدم تأثیر یک متغیر (ها) در وضعیت مورد بررسی استفاده می‌شود. برای مثال، جهت بررسی تأثیر یا عدم تأثیر هر یک از متغیرهای این تحقیق روی پدیده‌ای معین، از این آزمون استفاده می‌شود؛ به گونه‌ای که اگر میانگین هر متغیر از حد معینی (در این تحقیق از متوسط) بیشتر بود، آن متغیر در پدیده مورد نظر مؤثر تلقی می‌شود. نتیجه این آزمون شامل دو خروجی می‌باشد:

۱-۹-۳. خروجی اول: آمار توصیفی مربوط به آزمون فرضیه را ارائه می‌کند و اعداد محاسبه‌شده به ترتیب تعداد داده‌ها، میانگین و انحراف معیار را نشان می‌دهد. همانگونه که در جدول زیر مشاهده می‌گردد نمره تأثیرگذاری عامل روحیه، چه در دوران دفاع مقدس و چه در جنگ آینده از حد متوسط (۳) بیشتر است که معنی آن این است که از نظر جامعه آماری، عامل روحیه در دفاع مقدس مهم بوده و در جنگ آینده نیز مؤثر است.

جدول شماره ۲۰. مقایسه نقش روحیه در جنگ آینده و دفاع مقدس

متوسط عامل روحیه	تعداد داده‌ها	میانگین	انحراف معیار
در دفاع مقدس	۱۰۰	۴/۵۳۶۳	.۳۷۶۲
در جنگ آینده	۱۰۰	۴/۵۷۳۸	.۴۰۵۲

۲-۹-۳. خروجی دوم بر مبنای $\text{Test Value} = 3$ ، مربوط به آمار استنباطی است و نتایج آزمون را ارائه می‌کند. بر اساس نتایج این آزمون، هرچه سطح معنی‌داری از ۰.۵٪ کمتر باشد، فرضیه تحقیق تأیید می‌شود.

جدول شماره ۲۱. نتایج فرضیه‌ها

متغیرها	مقدار آماره T	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین
متوسط عامل روحیه در دفاع مقدس	۳۱/۰۱۲	۹۹	.۰۰۰	۱/۵۳۶۲
متوسط عامل روحیه در جنگ آینده	۳۶/۷۲۵	۹۹	.۰۰۰	۱/۵۷۳۸

بر اساس نتایج به‌دست آمده که در جدول بالا نمایش داده شده است، با توجه به اینکه سطح معنی‌داری از ۰.۵٪ کمتر است، پس بین عوامل تفاوت معنی‌داری وجود دارد و از آنجا که تأثیر این عوامل از متوسط بیشتر است، از این رو فرضیه تحقیق مبنی بر تأثیر عامل بالا در دفاع مقدس و جنگ آینده تأیید می‌شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

(۱) نتیجه‌گیری

نتیجه‌گیری بخش مهم هر پژوهش علمی است. کار تحقیقی باید همیشه با اجتهاد و اظهارنظر توأم باشد و محقق در پایان کار براساس مطالعه‌های انجام شده به طور قاطع نظر خود را درباره‌ی موضوع اعلام دارد تا به گسترش دامنه‌ی معرفتی علم و یافته‌های موجود کمک نماید، در غیر این صورت، تحقیق از ارزش علمی بالایی برخوردار نبوده و اعتبار علمی زیادی نخواهد داشت. (حافظنیا، ۱۳۸۱: ۲۲۱). بر این اساس، برای نوشتار حاضر دو نتیجه متصور است؛ نخست، «اثبات فرضیه‌های تحقیق»، که طبق ارقام مندرج در جدول شماره ۲۰ فرضیه‌های تحقیق اثبات گردید. دوم، «شکل‌گیری ظرفیت‌های پنج گانه»؛ نظر به اثبات فرضیه‌ها و شاخص‌های عامل روحیه و نظر مثبت جامعه پیرامون شاخص‌ها، طیف کاملی از گزینه‌ها^۱ یک دفاع لایه‌بندی شده^۲ با عنوان پنج ظرفیت به شرح زیر برای نظام سیاسی اسلام شکل می‌گیرد:

(۱) ظرفیت‌سازی برای مقابله با تهدیدهای سخت: شاخص‌هایی مانند فرهنگ شهادت‌طلبی، ایثار و از خودگذشتگی، شجاعت و خطرپذیری و روحیه مقاومت در برابر دشمن، بهترین ظرفیت برای مقابله با تهدیدهای سخت دشمن را ایجاد کرده است. بر همین اساس حضرت امام خمینی^(ره) در بخشی از پیام‌شان به ملت در خصوص دفاع مقدس می‌فرمایند: «... ما در جنگ به مردم جهان و مردم منطقه نشان دادیم که علیه تمامی قدرت‌ها و ابرقدرت‌ها سالیان سال می‌توان مبارزه کرد...» (صحیفه نور، ج ۲۱: ۲۸۴-۲۸۳) فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در این رابطه می‌فرمایند: «... مسئولان جمهوری اسلامی با همان روحیه شهادت‌طلبی که با آن روحیه وارد میدان انقلاب شدند، با همان روحیه‌ای که با آن روحیه وارد میدان جنگ

1. Full Range of Options
2. Layered Integrity

شدند، با روحیه آمادگی برای کشته شدن در راه خدا تا آخرین قطره خون در راه آرمان‌های انقلاب اسلامی با قاطعیت و قدرت ایستادند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۶۷/۹/۳).

(۲) ظرفیت‌سازی برای مقابله با تهدیدهای نیمه سخت: شاخص‌هایی مانند اعتماد به نفس، ایثار و از خودگذشتگی و روحیه شجاعت و خطرپذیری، بهترین ظرفیت برای مقابله با تهدیدهای سخت دشمن را ایجاد کرده است. فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) در این خصوص می‌فرمایند: «... برکات جنگ برای ما غیرقابل تصور بوده است... یکی از این برکات این بود که چون ما به سلاح احتیاج داشتیم و دیگران به ما نمی‌دادند مجبور شدیم روی استعدادها و موجودی خودمان حساب کنیم و همین کار را هم کردیم و نتیجه هم گرفتیم. بنابراین ما جرأت اقدام و خلاقیت و ابتکار را هم پیدا کرده‌ایم و این از برکات جنگ بود...» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۴/۷/۱)

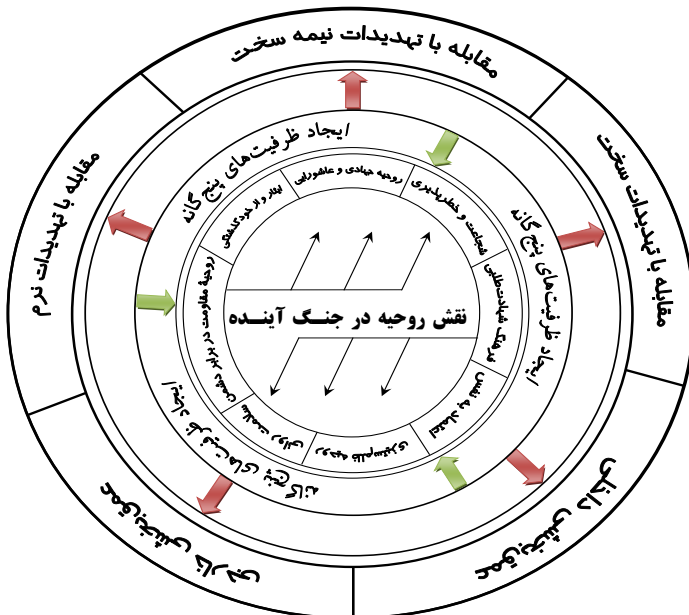
(۳) ظرفیت‌سازی برای مقابله با تهدیدهای نرم: شاخص‌های سلامت روانی، اعتماد به نفس، شاخص‌هایی هستند که بهترین ظرفیت برای مقابله با تهدیدهای نرم دشمن را ایجاد کرده‌اند. براساس همین ظرفیت بود که حضرت امام^(ره) در آن پیام الهی فرمودند: «ما در جنگ پرده از چهره تزویر جهانخواران کنار زدیم... ما در جنگ، دوستان و دشمنانمان را شناخته‌ایم...» (صحیفه نور، ج ۲۱: ۲۸۴-۲۸۳) این ظرفیت‌سازی چنان عمیق و گسترده بود که موفق گردید نظام جمهوری اسلامی را در تقابل با دشمن بعثی و استکبار جهانی سربلند و سعادت‌مند بیرون آورد. فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) می‌فرمایند: «در طول هشت سال یا بیشتر، در این جبهه‌های نبرد، چشمه‌های معرفت و بصیرت و نورانیت در دل‌های این جوانان باز شد؛ چیزها دیدند، چیزها فهمیدند، مقاماتی را طی کردند و عروج کردند...»

(۴) ظرفیت‌سازی برای عمق‌بخشی داخلی: شاخص‌هایی همچون روحیه جهادی و ایثار و از خودگذشتگی، بهترین ظرفیت برای عمق‌بخشی داخلی را ایجاد کرده است. فرماندهی معظم کل قوا^(مدظله) در این خصوص می‌فرمایند: «...عناصر جنگ، بچه‌های

جنگ و جوانان دوره جنگ که شماها هستید یواش یواش پیر می‌شوید... سپاه یک سازمان جوان است... راه جوان‌ها را باز کنید بیایند توی مناصب حساس، در فرماندهی‌ها، در مراکز مهم... اینها آن دوره‌های عملی شما را نگذرانده‌اند، آن دوره‌ها قابل تکرار نیست... باید شما فکر کنید برای اینها، این فکر لازم دارد. یک راهبرد بلندمدت، میان‌مدت و دقیق...» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۴/۴/۲۱)

(۵) ظرفیت‌سازی برای عمق‌بخشی خارجی: شاخص روحیه مقاومت در برابر دشمن، بهترین ظرفیت برای عمق‌بخشی خارجی را ایجاد کرده است. نظر به چنین نقشی، فرماندهی معظم کل قوا (مدظله) می‌فرمایند: «در قضایای داخلی هم - که آمریکایی‌ها سعی می‌کنند این را پنهان کنند - آمریکا دچار ضعف است. نمی‌خواهند اقرار کنند که دچار ضعفند... اروپا هم دچار ضعف است. غیر از مسائل اقتصادی و مالی و پولی - که اینها ضعف‌های عجیبی است و مردم را خشمگین کرده است - از لحاظ سیاسی هم اروپا امروز دچار ضعف است.»

نمودار شماره ۳. الگوی مفهومی شاخص‌های مؤثر در جنگ آینده

(۲) پیشنهادها

- (۱) معاونت پژوهش مراکز آموزشی با تشکیل کارگروهی پیرامون موضوع، نسبت به تدوین منبع درس با همین عنوان در مقاطع مختلف آموزشی مرکز اقدام کنند.
- (۲) کارگروهی متشکل از صاحب نظران و کارشناسان حوزه‌های علمی و دانشگاه‌های نظامی نیروهای مسلح ج.ا.ایران نسبت به احصای سایر عوامل و شاخص‌ها و تکمیل این مهم اقدام تا افزون بر بومی‌سازی توان رزم، استقلال در این حوزه محقق شود. در همین رابطه فرماندهی معظم کل قوا^(مدظله) می‌فرمایند: «نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران دارای تجربه بسیار مهم و ارزشمند هشت سال دفاع مقدس هستند که باید این تجربه گران بها همواره مورد بازنگری و استفاده قرار گیرد» (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۱/۱۶).
- (۳) از تحقیق‌هایی با موضوع‌های دفاع مقدس و عوامل مؤثر در پیروزی رزمندگان اسلام در نبردهای آینده، حمایت گردد.
- (۴) با تکمیل و تبدیل این نوشتار به شیوه‌نامه و ابلاغ آن به یگان‌ها و به‌کارگیری آن توسط مدیران و فرماندهان زمینه تبدیل شدن آن به فرهنگ سازمانی نیروهای مسلح مهیا شود.

منابع و مأخذ

۱. منابع فارسی

۱. الیاسی، محمدحسین و همکاران (۱۳۸۸)، مقدمه‌ای بر ابعاد و ماهیت روحیه حماسی، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، شماره ۲۷.
۲. احسانی، حسینعلی (۱۳۸۸)، *انگیزش و دفاع مقدس*، قم، زمزم هدایت.
۳. اردستانی، حسین (۱۳۷۸)، روزشمار جنگ هشت ساله، تهران، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
۴. امام خمینی (ره)، روح... (۱۳۷۸)، *وصیت‌نامه الهی سیاسی*، تهران، شرکت انتشارات احیاء.
۵. امین، سیدمحمدحسین (۱۴۰۶ه. ق)، *اعیان الشیعه*، بیروت، انتشارات دارالتعارف.
۶. اندیشگاه شریف (۱۳۸۸)، *پارادایم‌های حاکم بر جنگ‌های آینده*، تهران، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
۷. بوتول، گاستون (۱۳۶۸)، *جامعه‌شناسی جنگ*، ترجمه هوشنگ فرخجسته، تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
۸. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (www.leader.ir)
۹. ثانی‌نژاد، غلامرضا (۱۳۷۳)، *ریشه‌یابی تهاجم عراق به ایران*، تهران، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
۱۰. حافظ نیا محمدرضا (۱۳۸۹)، *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*، تهران، انتشارات سمت.
۱۱. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۱)، *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*، تهران، انتشارات سمت.
۱۲. خان‌احمدی، اسماعیل (۱۳۹۱)، امنیت پایدار در نظام سیاسی اسلام از منظر نهج‌البلاغه، *فصلنامه آفاق امنیت*، شماره ۱۵.
۱۳. خان‌احمدی، اسماعیل و همکاران (۱۳۹۱)، بررسی ابعاد جنگ اطلاعات در عصر اطلاعات، *فصلنامه مدیریت و پژوهش‌های دفاعی*، شماره ۶۷.
۱۴. خراسانی، شرف‌الدین (بی‌تا)، *نخستین فیلسوفان یونان*، تهران، انتشارات سهامی.
۱۵. خزایی، ناصر (۱۳۷۹)، *میزان تأثیرگذاری عوامل غیرفیزیکی بر توان رزم از نظر کارکنان ستاد مشترک سپاه*، تهران، دانشگاه جامع امام حسین (ع).
۱۶. خمینی، روح... (۱۳۷۸)، *صحیفه نور*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (ره).
۱۷. دانشگاه امام حسین (ع) (۱۳۷۵)، *هنر جنگ*، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
۱۸. دانشگاه امام حسین (ع) (۱۳۷۸)، *اصول و قواعد اساسی رزم*، تهران، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
۱۹. دشتی، محمد (۱۳۸۳)، *نهج‌البلاغه*، قم، نشر لقمان.
۲۰. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (۱۳۸۲)، *۹۲ دستاورد انقلاب اسلامی*، تهران، مؤسسه فرهنگی قدر ولایت.

۲۱. ستادکل نیروهای مسلح (۱۳۸۷)، *اصول پایه*، به شماره ۱۳۲۱/۳۷/ط، تهران، ستادکل نیروهای مسلح.
۲۲. سلیمانی، نعمت‌ا... (زمستان ۱۳۸۸)، عوامل تقویت و کاهش روحیه دفاعی، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال هفتم، شماره ۲۷.
۲۳. قائدان، اصغر (۱۳۸۸)، نقش عوامل معنوی در جنگ‌های عصر رسول خدا (ص)، *فصلنامه حصون*، شماره ۲۰.
۲۴. قنبری جهرمی محمدحسین (۱۳۸۱)، *جزوه مبانی جنگ نامتقارن*، تهران، انتشارات دافوس سپاه.
۲۵. قنبری جهرمی، محمدحسین (۱۳۸۳)، *جزوه مبانی جنگ نامتقارن*، تهران، انتشارات دافوس سپاه.
۲۶. کارگر، محمد (۱۳۸۹)، بررسی رابطه سطح سلامت روانی و روحیه نظامی کارکنان لشکر عملیاتی امام حسین(ع)، تهران، دانشگاه امام حسین(ع).
۲۷. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳)، *بحار الانوار*، بیروت، انتشارات دار الحیاء.
۲۸. محمدی، منوچهر (۱۳۷۳)، *علل و عوامل بروز جنگ تحمیلی*، تهران، انتشارات دانشگاه امام حسین(ع).
۲۹. مرادیان، محسن (زمستان ۱۳۸۸)، نقش روحیه در توان رزمی، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال هفتم، شماره ۲۷.
۳۰. مرندی، مهدی (۱۳۸۰)، *بسیج در اندیشه امام خمینی (ره)*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۳۱. معتمد، عزت‌ا... (۱۳۸۷)، *باورها و رفتارهای متعالی*، گیلان، اداره ارشاد اسلامی.
۳۲. نائینی، علی محمد (زمستان ۱۳۸۸)، عوامل و روش‌های توسعه روحیه حماسی در دوران دفاع مقدس، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، شماره ۲۷.
۳۳. نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵)، *فرهنگ دفاعی - امنیتی*، تهران، دانشگاه امام حسین(ع).

۲. منابع انگلیسی

1. Fitzgerald, Mary C. (1994), *The Russian Military's Strategy for Sixth Generation Warfare*.
2. Hunter, Robert, Edward Gnehm and George Jaul wan (2008), *Integration Instrument of Power and influence*, Santa Monica, RAND.
3. Labuc, s (1991), *Cultural and Societal Factors in Military Organization*, New York, John wiley.
4. Manning, F. J (1991), *Morale, Cohesion and Spit de Corps*, New York, John Wiley and sons.